

Zestig procent van de 'centrumbomen' is iep

Arquitet Hans Kaljee
Hoofdstedelijk
Bomenconstruering

Amsterdams

IEPENARBORETUM

De iep is onlosmakelijk verbonden met Amsterdam. De iep, die in het stadsklimaat goed gedijt, is al sinds de zeventiende eeuw dé stadsboom. En nog steeds staan er tienduizenden iepen langs de grachten en in de straten. Hun aantal neemt met de komst van resistente iepensoorten verder toe. In de nieuwbouwwijk IJburg en Overhoeks is de iep de belangrijkste boomsoort.

Iepenarboretum: een unieke bomencollectie

Amsterdam is waarschijnlijk de eerste Noord-Europese stad waar de overheid een systematische boombeplanting liet aanleggen. Op de Amsterdamse stadsplattegrond van Pieter Bast uit 1597 staan regelmatige bomenrijen ingetekend. Het vermoeden bestaat dat in eerste instantie linden zijn toegepast, later plantte men iepen. De reden? Iepen groeien veel sneller dan linden; ze hebben een transparant bladerdek en de kroon groeit hoog op als een fontein. Het zijn statige bomen die uitstekend passen bij de grachtenpanden. Bij uitval of kademuurvernieuwingen wordt de iep stevast herplant. Van de 9.000 bomen in het centrum van Amsterdam bestaat ruim zestig procent uit iep.

De iep is een gemakkelijk groeiende boom. Er zijn iepensoorten die een vergelijkbare groei vertonen als de populier. Maar de iep is veelzijdiger. De bladeren en de takken zijn uitstekend geschikt als veevoer. Van iepenblad wordt wel gezegd dat het 'beter is dan het beste hooi'.

Het hout van de iep is heel waardevol; in het verleden werden er handkarren en kruiwagens van gemaakt. Onder water is iepenhout vrijwel onbepert duurzaam. Om die reden is het voor talloze waterbouwkundige werken en in de scheepvaart toegepast.

Vanaf de achttiende eeuw raakte de stad sterk vervuild door afval en zouten van allerlei nijverheid, zoals leerlooierijen, brouwerijen en viskramen. Alles werd op straat gegooid en in de grachten gedumpt, waardoor de stad een groot, open riool werd. Men was er toen al van overtuigd dat aanplant van bomen, waaronder iepen, de stank sterk zou kunnen verminderen. De iep is goed bestand tegen vervuilde groeiomstandigheden. De Hollandse iep (*Ulmus hollandica* 'Belgica') blijkt uitstekend

OVERZICHT VAN TOEGEPASTE IEPENSOORTEN

Dragers

Hoogresistente soorten met brede kroon en solitair gestrooid. Diameter van de kroon na twintig jaar is ongeveer twaalf meter:

Ulmus 'Plantijn', 'Dodoens' en 'New Horizon'

Hoogresistente soorten, duo's en trio's:

Ulmus 'Columella', 'Lobel', 'Cathedral', 'Rebona', 'Regal', 'Homestead', 'Sapporo Autumn Gold', 'Wanoux' [Vada*], 'Nanguen' [Lutece*], 'Recerta', 'Pioncer', 'Clusius' en 'Den Haag'

*: merknamen

Valbare soorten, solitair en gestrooid:

Ulmus wallichiana, *U. davidiana*, 'Groeneveld', 'Amsterdam', 'Exoniensis', 'Bea Schwarz', 'Christine Buisman', 'Lutescens', 'Purpurea', 'Variegata', 'Hoersholmiensis', 'Commelin', 'Vegeta', 'Belgica', 'Louis van Houtte' en 'Sarniensis'.

te gedijen en wordt massaal gekweekt en geplant. Het is de iepensoort met de meest sierlijke vorm. Tijdens de uitbraak van de geïmporteerde iepenziekte bleek juist deze iep bijzonder vatbaar te zijn voor de ziekte. Miljoenen iepen in Nederland vielen ten prooi aan deze besmettelijke boomziekte.

IEPENZIEKTE ONDER CONTROLE

Nadat Nederlandse onderzoekers in jaren '20 van de vorige eeuw ontdekten dat een schimmel in combinatie met een kever de oorzaak was van de dood van honderdduizenden iepen in Nederland, werd er begonnen aan een landelijk onderzoek naar de beheersing van de iepenziekte. Daarvoor werd een 'Comité inzake Bestudeering en Bestijding van de Iepenziekte' opgericht. Om de ziekte te beheersen adviseerde het comité zieke of verzwakte iepen zo snel mogelijk te rooien en te ont-

Langs de oevers van het IJ wordt in de komende jaren het voormalig Shell-terrein herontwikkeld. Tussen het water van het IJ en de wijk Overhoeks ligt een brede groene wandelpromenade: het Overpark.

basten. Zonder bast is de iep niet aantrekkelijk als broedplaats voor de kevers, waardoor de populatie kevers beperkt blijft. Men hoopte zo de ziekte in te kunnen dammen. In Amsterdam wierp deze sanitaire maatregel zijn vruchten af. Tegelijkertijd plantte men volop nieuwe iepen. In 1920 stonden er 22.000 iepen in Amsterdam en tegen de verwachting in liep dit aantal in 1936 op tot 33.000. In Nederland legden miljoenen iepen het loodje, maar na de oorlog nam de aanplant van iepen weer snel toe. Het resultaat is dat op dit moment in Amsterdam ca. 75.000 iepen staan. Steden die destijds zijn overgestapt op platanen of paardenkastanjes krijgen nu te maken met *Massaria* (platanenziekte) of met de kastanjabloedingsziekte.

Nog steeds is het opsporen en snel opruimen van zieke bomen de sleutel in het succesverhaal van de iep in Amsterdam. Zoveel iepen geconcentreerd op een relatief klein gebied: dat is uniek in de wereld. In 2009 is de regelgeving in Amsterdam verder aangescherpt. In de Algemene Politie Verordening is opgenomen dat zieke iepen binnen tien dagen moeten zijn gerooid. De bast moet direct en ter plaatse worden verwijderd. Handhavers zien toe op naleving van deze strenge regelgeving. Op het

transport van iepenhout staat een boete voor bedrijven van 480 euro per stam.

In 1928 startte het onderzoek naar een iep die een hoge resistentie vertoont. Het bleek een lange zoektocht te worden. Pas in 1973 kwamen enkele hoogresistente iepencultivars op de markt. Vanaf dat moment plantte Amsterdam voornamelijk nog deze hoog resistente iepen. Langs de grachten werd voornamelijk *Ulmus 'Dodoens'* geplant, omdat de verwachting was dat de kroonvorm het meest weg zou hebben van de Hollandse iep, die zo kenmerkend is voor de grachten en straten. Vanaf '73 werd veel ervaring opgedaan met deze hoogresistente iepen. Van uitval was geen sprake. Behalve de verschillende Nederlands cultivars als '*Dodoens*', '*Plantijn*', '*Clusius*' en '*Columella*' komen er meer en meer Amerikaanse iepensoorten beschikbaar, zoals '*New Horizon*', '*Catherdral*', '*Cathedral*', '*Regal*' en '*Pioneer*'. De keuze aan hoogresistente iepen is inmiddels zo groot, dat voor elke standplaats in de stad de juiste iep beschikbaar is.

AANPLANT IN NIEUWE WIJKEN

Op de locaties waar de wind permanent invloed heeft op de bomen, zoals het Westelijk Havenge-

bied, de IJ-oeveren en op IJburg is de keuze aan boomsoorten beperkt. De iep kan dit goed verdragen en groeit uitstekend. De eerste iepenbeplanting in IJburg langs het IJsselmeer bestaat uit een dubbele rij iepen. De bomen vormen op termijn een prachtig bladerdek boven de wandelpromenade. In de wijk zijn in diverse straten tweehonderd iepen geplant. Hiervoor zijn elf verschillende iepencultivars door elkaar heen geplant. De uiterlijke verschillen zijn nu al duidelijk waarneembaar: van meer losgroeiende iepen met lichtgroen blad tot strak opgaande cultivars met donker blad. In samenwerking met Alterra, PPO en boomkwekerij De Bonte Hoek wordt de ontwikkeling van de iepen nauwlettend gevolgd. De eerste resultaten van het landelijk Gebruikswaardeonderzoek worden verwacht in 2014.

Langs de IJ-oeveren, direct aan de overkant van het Centraal Station wordt de komende jaren het voormalige Shell-terrein herontwikkeld. Tussen het water van het IJ en de wijk Overhoeks is een 300 meter brede groene wandelpromenade gecreëerd, het Oeverpark. In deze zone komt het nieuwe Film-museum. Het Oeverpark bestaat uit een grasruimte, een netwerk van asfaltpaden en een dak van los geplaatste bomen. Het bomendak bestaat uit een unieke collectie iepen: het Iepenarboretum. In samenwerking met landschapsarchitect Bram Breedveld van Landlab is een inrichtingsplan gemaakt voor dit iepenarboretum (zie ook het hierna volgende artikel).

IEPENARBORETUM

Om de cultuurhistorische waarde voor Amsterdam te benadrukken en diversiteit van de verschillende iepen goed met elkaar te kunnen vergelijken zijn in het arboretum zeventig iepen opgenomen in dertig verschillende soorten. De dragers van het Oeverpark bestaan uit hoogresistente soorten met brede kronen. Hiervoor zijn 'Dodoens', 'Plantijn' en 'New Horizon' geselecteerd. Ze zijn solitair 'gestrooid'. Dit wordt afgewisseld met hoogresistente duo's en trio's. Vijftien vatbare soorten, waaronder ook de karakteristieke *Ulmus hollandica* 'Belgica', zijn solitair over het terrein verspreid.

In de straten is gekozen voor een menging van drie hoofdsoorten: 'Dodoens', 'Clusius' en 'New Horizon' en in een parkje worden de afwijkende typen in vorm en kleur in een rariteitenkabinet bijeengebracht. Verderop in de wijk worden familieleden van de iep geplant, zoals *Celtis* en *Zelkova*. Naast het Oeverpark ligt het de oude Tolhuistuin. Naast het Tolhuis staat een monumentale, Hollandse iep uit 1905.

Al vanaf de eerste ideeën heeft kwekerij De Bonte Hoek een sleutelrol vervuld bij het verzamelen en opkweken van iepen die nauwelijks of niet meer verkocht werden. Bij de aanplant wordt uitgegaan van een minimale boommaat van 30 tot 35 centimeter (de stamonttrek op één meter hoogte). Hergebruik van grote iepen uit de stad is wenselijk. In dit plan wordt uitgegaan van minimaal twintig stuks.